

דבר המערכת

ספרות ילדים ונוער היא תחום בפני עצמו, הראוי למחקר ולהתייחסות רציניים ונפרדים. לתחום זה יש היסטוריה, כיווני התפתחות ודגמים צורניים ותוכניים אופייניים משלו. אין להתעלם גם מן התפקיד החברתי-תרבותי שממלאת ספרות הילדים והנוער, תפקיד שנתפס באופן שונה בכל תקופה. התחקות אחר תפקידה ומיקומה המשתנה של ספרות הילדים בתקופות היסטוריות שונות, ואחר השינויים שחלו בטקסט בעקבות הבנה שונה של תפקידו החברתי-תרבותי, יכולה להוביל להבנה מעמיקה יותר של העבר, ואף לחדד את הבנתנו באשר לתרבות שאנו חיים בה.

תפיסת ספרות הילדים כתחום בעל מאפיינים היסטוריים, פואטיים ואסתטיים מיוחדים לו מחד גיסא, וכצומת ייחודי הנותן ביטוי לתהליכים חברתיים-תרבותיים מאידך גיסא, היא המנחה את צוות מרכז ימימה ואת מערכת כתבי-העת.

הגיליון הנוכחי של כתבי-העת במתכונתו החדשה מתמקד בקשרים השונים שבין הספרות העברית והישראלית לילדים ולנוער – מקורית ומתורגמת כאחת – לבין התרבות הישראלית.

ארבעה מכותבי המאמרים בגיליון זה של עולם קטן מאירים היבטים שונים של תחום ספרות הילדים והנוער העברית והישראלית, בזיקתם לתהליכים חברתיים-תרבותיים ולתחומי תרבות אחרים. זהו שביט מתארת ומנתחת את ההיסטוריה של ספרות הילדים היהודית-עברית מראשיתה – בשנת 1779, כניסיון אידיאולוגי לבנות מערכת ספרותית חדשה – ועד שהגיעה לתנאים המאפיינים את המערכות של ספרות הילדים האירופיות שאותן ביקשה לחקות. רחל ויסברוד מנתחת את הגורמים המרכזיים הפועלים בעיבודן של עמדות אידיאולוגיות במעבר מן המדיום הספרותי למדיום הקולנועי, תוך כדי התמקדות ביצירות הנוגעות בצמתי בעיות של החברה הישראלית: היחסים בין יהודים לערבים, היחסים בין יהודים יוצאי אירופה ליהודים יוצאי ארצות המזרח, והיחסים בין תושביה הוותיקים של הארץ לבין ניצולי שואה. רות תור גונן מציעה במאמרה מתווה הדרכה לזיהוי מסרים ערכיים בספרי הילדים הישראלים המאירים, תוך התייחסות לרכיבים הוויוואליים והטקסטואליים הנושאים משמעות ערכית. יחיעם פדן מתייחס לתהליכי התגבשותה של ספרות הילדים והנוער העברית בזיקתה להישגי דורות קודמים או תרבויות אחרות, תוך תיאור השפעתם של הספרים המתורגמים על מי שגדלו והפכו לסופרים הכותבים לבני-נוער. כותביהם של שני המאמרים הבאים מפנים זרקור לתופעות מסוימות בתרגום יצירות ספרות לילדים ולנוער מתרבות אחת לאחרת. אלי אשד בודק כיצד מתמודדים תרגומי הספר בן חזר מאנגלית לעברית עם הבעייתיות שמעוררים יחסו האמביוולנטי של ואלאס ליהדות ויחסו האוהד לנצרות, ומסיק מכך לגבי מערכת הערכים של מתרגמי הספר ועמדותיהם לגבי אופן ההצגה הרצוי של ההיסטוריה היהודית בפני בני-הנוער הישראלים. גבריאלה פון-גלאזנאפ מאירה אף היא תהליך התקבלות של ספרות מסוימת בתרבות אחרת – הפעם את תהליך התקבלותה של ספרות הילדים הישראלית בגרמניה, בשנים 1948-1998, כפי שהוא בא לביטוי בתרגומים מעברית לגרמנית, בכינוסים, בסמינרים ובכתבי-העת.

שבעת המאמרים הבאים מתייחסים לתופעות מסוימות בתוך תחום ספרות הילדים והנוער הישראלית

משנות השלושים ועד ימינו, ומאירים באופן זה היבטים מהותיים לתחום בזיקה לתקופה או לתהליכים חברתיים-תרבותיים. ירדנה הדס מתארת את עיתונות הילדים בארץ-ישראל בשנות השלושים, תוך התמקדות בדבר לילדים. גם טמירה ארבל מתייחסת לספרות הילדים והנוער של שנות השלושים, ומתארת את מאפייניה של דמות החלוץ בספרות ההתיישבות כפי שהיא באה לידי ביטוי בספרו של אליעזר שמאלי אנשי בראשית. מתוך מכלל, אנציקלופדיה לנוער כסדר אלפביתי, במהדורתה הראשונה (1952-1955) מציע רן הכהן ללמוד מה נתפס כראוי ומתאים לקוראים הצעירים בתקופה ובתרבות מסוימות, בייחוד בכל הנוגע למכלול הידע. נירה הראל סוקרת את סדרת "דן חסכן", שבמסגרתה יצאו לאור בשנים 1959-1995 ספרי מקור וספרים מתורגמים לנוער, כמשקפת את השינויים שחלו במרוצת השנים בהגדרה המו"לית של מהו ספר קריאה טוב לנוער, כמו גם את הטעם הספרותי, את תחומי העניין ואת ההעדפות של עורכיה. ענבל פרלסון מתארת חלק מן הספרים העוסקים ביחסי יהודים-ערבים שראו אור בארץ בשנים האחרונות: ספרים המנסים לפתוח את הילד ואת לבו להבנת עמדתו של הערבי או הפלסטיני ולבניית גשר לדו-קיום, ולצדם ספרים הנוקטים יחס מתנשא וסטריאוטיפי כלפי הערבים. היא גם מצביעה על כך שניתן למצוא קורלציה מלאה בין ייצוג סטריאוטיפי וגזעני של האחר הלאומי לבין ייצוגם של אחרים אתניים ומגדריים, כלומר – מזרחים ונשים. ניצה מעוז מתייחסת לספרות הילדים הערבית הנכתבת היום בארץ, תוך התמקדות באופן ייצוגו של הילד בארבעה שירים שראו אור בשנים האחרונות במסגרת ספרי שירה לילדים. מאמרן של חנה לבנת ורימה שיכמנטר מתמקד אף הוא בתופעה שהתפתחה בתחום ספרות הילדים והנוער הישראלית בשנים האחרונות: הספרות הפסיכולוגית-דידקטית, או "ספרות בעיה", שהחלה לראות אור בארץ באמצע שנות השבעים. באמצעות ניתוח של אחדים מן הספרים העוסקים בנושא "הגמילה מחיתולים" הן מבקשות להמחיש את מאפייני המודל ואת התפתחותו בזיקה לתהליכים חברתיים-תרבותיים.

חמשת המאמרים החותמים את הגיליון מאירים היבטים עקרוניים לתחום ספרות הילדים והנוער באמצעות התמקדות ביצירות מסוימות או בדמויות מרכזיות ופועלן. אלכס זהבי דן בהיבטים הנוגעים להתאמתה של יצירה לנמען המוצהר שלה, ותוהה אם חרף מבנהו, לשונו ועיצובו, תפו ופוזו של ס. יזהר הוא אכן סיפור מעשייה בעל רבדים אחדים – או שמא טקסט למבוגרים שנכתב במתכונת סיפור לגיל הרך. לילי אורבך מבקשת לעמוד על היחס בין מושג המעשייה של יוצר ושל תקופה לבין היצג קונוונציות המעשייה ביצירות שכתב. לשם כך היא מציגה שני מושגי מעשייה מוצהרים של לאה גולדברג, ובודקת את עיצוב קונוונציות המעשייה ואת התאמתו לעמדותיה של היוצרת. גאולה אלמוג דנה בהבדל שבין הסיפור לגיל הרך, שבו העלילה משמשת כמסגרת להקניית מידע, לבין סיפור עלילה שנועד להפקת מסרים. באמצעות עיון בנוסחים שונים של הסיפורים "שלושת הפרפרים" ו"אליעזר והגזר" מאת לווין קיפניס היא מבקשת להדגים כיצד שינויי נוסח קלים מושכים סיפור למחוזות שלא נועדו לו. מנחם רגב מאיר היבטים מהותיים ליצירתה של רוני גבעתי תוך התמקדות בשבע מיצירותיה לנוער, והתייחסות למשמעותו המורכבת של מוטיב הבדידות. את הגיליון חותם תיאור דיוקנו ופועלו של גרשון ברגסון כאחת מדמויות המפתח בתחום ספרות הילדים הישראלית על היבטיה השונים.